

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

»TA RIČ HRVACKA«

U povodu knjiga Zvonimira Kulundžića »Ta rič hrvacka, starinska, naša, draga... ča zvoni kroz stolića« koje su se tijekom posljednje 3 godine pojavile u vlastitoj nakladi autora.

Nikola Bićanić

»ako li daj dotol, dokla zemlja ova
bude na karte folj slovinjska čtit slova.«

Marko Marulić, *Judita*

Prije svega rekao bih nekoliko uvodnih riječi o autoru značajnog djela »Ta rič hrvacka, starinska, naša, draga... ča zvoni kroz stolića« (2 knjige s ukupno 1451 stranicom), koji svojim polemički intoniranim napisima izaziva već nekoliko desetljeća žučne raspre, da ne kažem čak i svađe, koje imaju svoj odjek i izvan naših nacionalnih granica.

Poznato je, naime, da u našem životu ima osoba o kojima uporno kola fáma kao o nekim velikim i istaknutim znanstvenim radnicima ili umjetnicima, a da zapravo, nitko ne zna određeno kazati na čemu se ta fáma zasniva. S druge strane, međutim, postoje ljudi koji u svojim kabinetima (a ti su »kabineti«, na žalost, često male, uzane sobice!) rade tiho, mirno i ne odaju im se nikakve posebne počasti, čak ni one najelementarnije koje su oni sigurno i te kako zaslužili.¹ Takvi nas ljudi ponajčešće iznenađuju kad se jave svojim radovima. A jedan od takvih je književnik i znanstveni radnik Zvonimir Kulundžić koji je bez ičije pomoći učinio niz otkrića, koja za našu hrvatsku kulturu predstavljaju i te kako značajne doprinose.

Nemam namjeru pisati panegirik Zvonimiru Kulundžiću, jer su mu najbolji panegirik njegova vlastita djela (kojih, što objavljenih što u pripremi, ima 26 svezaka, svaki po cca 700 stranica!), nego bih rado spomenuo tek neke odlike ovog čovjeka koje na svoj način osvjetljavaju širi kontekst u kojem se rađaju njegova djela.

Svi se, naime, moraju složiti s tim — i Kulundžićevi prijatelji i oni koji ustaju protiv njega — da je Zvonimir Kulundžić osebujna pojava u hrvatskoj kulturi našeg vremena. Osebujna ne samo po širokom dijapazonu svog znanstvenog i historiografskog djela, nego i po načinu na koji stvara i na koji

¹ Zvonimir Kulundžić nije do ovog trenutka dobio još nijednu nagradu koja bi na društvenoj razini afirmirala i potkrijepila njegov rad.

o njemu saznajemo. No, dabome, ima među nama i takvih koji iz pukog nerazumijevanja stvari oko kojih se Kulundžić zauzima (a nameće se dojam da se inače za njih ili nitko neće, ili nema tko drugi zauzeti), odnosno iz nedobronamjernosti podgrijavane zavišću (koja je, bez straha možemo reći, već današnja i poslovična hrvatska diferentia specifica!), ili zbog onog opet Hrvatima tako karakterističnog praznog i nezdravog kozmopolitizma (koji se u vrijeme današnje, kad se čovječanstvu privedenu na rub sudnjega dana kao jedina šansa i kao jedini izlaz prema budućnosti ukazuje snošljivi pluralizam specifičnosti i razlika, sve više očituje kao povijesno sasvim izgubljen smjer i promašena linija!) — ima, dakle, onih koji će iz bilo kojeg od tih razloga reći da je Zvonimir Kulundžić svadljivac kome je polemika najdraža. Međutim, ostavimo te sitne i zavisti sklone; pogledajmo iskreno i bez predrasuda u Kulundžićeva djela, pa ćemo vidjeti da stvari ipak drugačije stoje.

Ne osvrćući se na obzire i na konformistička prilagođavanja moćnima (a upravo to predstavlja glavni uzrok zbog kojeg su posrtali i zakazali mnogi naši talenti još od davnina, osobito kad se radilo o kulturnim stvarima od općeg nacionalnog interesa!), Kulundžić je sasvim otvoreno i slobodno kreću svojim vlastitim stazama koje su često suprotne od petrificiranih smjerala u našoj znanosti. Mogao je to, jer je imao srčanosti, a uz to: bio je odriješten od službeničkog lanca, jer je najveći dio života proveo izvan stalnog službeničkog radnog odnosa. Razumije se da mu nije bilo lako, jer kad se u istraživanja krene neutabanim stazama, na kojima nije nitko ništa pronašao ranije, onda je neophodno prihvatiti poseban križ, krčiti putove i postavljati smjele, ponekad i presmione teze i dokazivati ih, dabome. Tako je, npr. poznat slučaj s njegovim otkrićem Kosinja koje su u početku sve naše branše gotovo unisono odbijale, da bi ga danas u svojim radovima u potpunosti prihvatile kao sigurnu i znanstveno dokazanu činjenicu. A kad se već prisjećamo tog slučaja i svih onih zamornih galama oko Kulundžićeva Kosinja, onda držimo potrebnim, i to posebno u vezi s temom ovog rada! — da naglasimo činjenicu da je za Kulundžića već tada, u početku njegovih kosinjskih istraživanja, značajnija od samog Kosinja bila vizija da je najstarija hrvatska tiskara u Kosinju na padinama Velebita (koja je, da usput kažem, bila i prva i najstarija tiskara na cijelom slavenskom Jugu i u kojoj je nakon njezina preseljenja u Senj zbog najezde Turaka vjerojatno tiskana 1501. godine i Marulićeva »Judita«!) ustvari potvrda i materijalni dokaz ranije nepoznate činjenice da je u Lici (i ne samo u Lici) tijekom 15. stoljeća bila velika i značajna kroatocentrična glagoljaška kultura i da je ta naša autohtona stara hrvatska kultura bila superiornija od one latinaške na obali Jadrana! Zahvaljujući mnogim prekrasnim glagoljaškim kodeksima Kulundžić je snagom povijesne logike zaključio da su svi ti kodeksi, de facto, samo ostaci jedne bogate i visokokulturne knjiške produkcije, koja nikako nije mogla egzistirati u jednom kulturnom vakuumu, i od prve je negirao do tada ustaljenu praksu da se o našim glagoljašima govori kao o pukoj hrvatskoj sirotinji, utoliko bjednijoj, ukoliko se više hipertrofira blještavilo tuđine i Zapada. Mana je ovog njegovog djela, kao i drugih Kulundžićevih rasprava posvećenih našim starim glagoljašima, što nije dovoljno istakao činjenicu te naše stare široko razgranate glagoljaške kulture koja je u svom jačanju kroz žilavu oporbu spram tuđih utjecaja utvrđivala svoju vlastitost još od početka ovog milenija i što je na višem stupnju svoga razvoja na prijelomu 15. i 16. stoljeća rodila i Marka Marulića. Radi se, naime, o potrebi izrazitijeg isticanja povezanosti snažnog glagoljaškog kulturnog konteksta raširenog u najvećem dijelu naših krajeva koji je, osobito u onim kritičnim povijesnim trenucima Marulićeva vremena, bio temeljac očuvanja ne samo kulturne i jezične, nego i nacionalne vlastitosti hrvatskog naroda. Kulundžić, doduše, raspravljajući o Maruliću, prvi u nas jače ističe njegovo glagoljaštvo i prvi u nas zaključuje da je »Judita« tiskana 20 godina ranije nego se općenito držalo, i to u glagoljaškoj tiskari u Senju! — Budućnost će vjerojatno dokazati da je on imao pravo, ali bi bio dobro napravio da je u jednoj sintezi sve to naglašenije, izrazitije i snažnije povezao.

Kad i gdje je izdana »Judita«?

Najstarije do sad poznato izdanje Marulićeve *Judite* iz god. 1521. otkrio je Vatroslav Jagić u samostanu Male braće u Dubrovniku ujesen 1868. godine, o čemu izvještava u predgovoru prve knjige *Stari pisci hrvatski — Pjesme Marka Marulića* koje je skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, a objavila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1869. godine. Kulundžić, međutim, tvrdi da je *Judita* morala svijet ugledati ranije, a prvi povod za to dali su mu stihovi koje Marulić navodi završavajući svoj ep. Ti stihovi glase:

»ako li daj dotol, dokla zemlja ova
bude na karte folj slovinjska čtit slova«.

Kulundžić u ovim stihovima odgonetava ovu misao Marulića: slava Boga i *Judite* trajat će sve dotle dok zemlja ova, tj. Hrvatska, bude čitala slavenska, tj. glagoljska slova. Ne treba posebno dokazivati, misli Kulundžić, da pod slavenskim slovima (»de lettera sclava«) treba podrazumijevati glagoljicu, o čemu svjedoče i mnogi stari autori, kao npr. Stjepan Ivančić u brošuri *Poraba glagoljice* (Zadar, 1887), zatim Dragutin Parčić *Rječnik talijansko-slovinjski (hrvatski)* (Senj, 1908) itd. Ove stihove u *Juditi* primijetili su i mnogi naši stručnjaci ranije (Kulundžić ih i navodi: Josip Florschütz: *Život i rad Marka Marulića*, Zagreb, 1901; Petar Kasandrić: *Predgovor Juditi*; Zagreb, 1901; zatim Petar Skok: *Zbornik u povodu 500-godišnjice Marka Marulića*, Zagreb, 1950; Josip Hamm: *Marulić i Judita, Slovo*, Zagreb, 1962) — ali nitko od tih stručnjaka nije te stihove stavio pažljivije pod pozornost, niti je prvio iz njih bilo kakve relevantnije zaključke. Osim toga, Marulić je u uvodnoj posveti svoga epa splitskom primicerusu don Dujmu Balistriliću 22. travnja 1501. godine eksplicitno dao do znanja da je *Juditu* napisao »našim jezikom, neka ju budu razumit i oni, ki nisu naučni knjige latinske aliti dijačke«.

Dakle, sve upućuje da je Marulić *Juditu* napisao na glagoljici da bi ju približio puku i pretvorio u movens otpora spram Turaka koji su u to vrijeme bili na domak Splitu. Gdje ju je, pak, mogao »izglagoljati«, tj. glagoljicom i izdati, nego u glagoljaškoj tiskari i koja bi to mogla tiskara biti, nego ona kosinjska koja se, međutim, u to vrijeme, bježeći od Turaka, smjestila u Senju, da bi poslije iz istog razloga dospjela u Rijeku. Prema tome, prvo izdanje Marulićeve »*Judite*« izišlo je u našoj glagoljaškoj tiskari u Senju, a ne u Veneciji kako je to vjerovao Kukuljević i kako se to mislilo ranije!

No nemoguće je da je *Judita* čekala na izdanje punih 20 godina, što zagonetnim drži i Vinko Lozovina (*Dalmacija i hrvatska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1936), što Ivan Slamnig svodi na »sumnjičavost eventualnog cenzora«. Budući da je Dujam Balistrilić kojemu je Marulić posvetio *Juditu* bio Maruliću kum, kako to i izrekom stoji u posveti djela, a Marulić je 1521. godine (iz koje je najstarije do sad poznato izdanje »*Judite*«) imao više od 70 godina, Kulundžić — čini se — s pravom zaključuje da bi Balistrilić tad morao imati najmanje 90, ako ne i više godina, odnosno da Balistrilić vjerojatno 1521. nije ni bio živ, a još manje u životnoj krepkosti da vodi Splitski kaptol i izdaje naredbe (o kojima se također u posveti govori). Iz tog se nameće normalan zaključak da je djelo na kojem stoji posveta iz 1501. godine i objavljeno prije 1521, jer bi u suprotnom slučaju autor promijenio posvetu, budući da se radilo o početnom izdanju, pa se ona (kao npr. u slučaju uvrštavanja prvog izdanja u naknadna sabrana djela) ne bi nastojala održati kao dokument.

Kulundžić, dakle, zaključuje da je prvo izdanje Marulićeve *Judite* ugledalo svijet na glagoljici u Senju godine 1501. Dakako da je to, dok još uvijek ne znamo za izdanje starije od onog iz 1521. godine, suponirano izdanje i da će takvo ostati sve dok se eventualno jednoga dana ne pronađe stariji primjerk. Da ali što ako se ne pronađe? Na to pitanje Kulundžić ne daje odgovor, no odgovor se sam po sebi nameće. U istraživanju i odgonetavanju pojedinih događaja u prošlosti često je, naime, nemoguće doprijeti do fizičkih fakticita iz kojih bi materijalna istina rezultirala kao očita u svojoj punoj asertornosti, stoga istraživaču ne preostaje drugo nego povijesna logika koja, dakako,

ponekad može i promašiti. Ali na što bi se drugo istraživač mogao osloniti?! Mislim da nije potrebno navoditi obilje primjera iz nauke koji bi to potvrdili; spomenimo samo to da je slično i u području prirodne znanosti koju resi kudikamo veće svojstvo egzaktnosti. Konačno, tko god poznaje povijesni tijek znanosti (podjednako prirodne, kao i društvene) tome je jasno da svaka nauka nastoji da pomoću sebi imanentne logike i na njoj utemeljenih hipoteza i pretpostavki objašnjava empiriju i ono konkretno iz svoje oblasti i da se najbivstveniji smisao nauke — njezin vrhovni telos — baš u tome sastoji da joj sustav temeljnih pretpostavki bude što osmišljeniji! Zasluga je Zvonimira Kulundžića što je, polazeći baš od takvih logičkih pretpostavki, otvorio problem u vezi s prvim izdanjem Marulićeve *Judite*, odnosno što je taj za našu književnost i kulturu uopće značajan problem pomakao iz njegove dosadašnje mrtve točke u svjetlo jedne nove mogućnosti!

Marulićev prijevod »De imitatione Christi«

Posebnu ulogu u povijesti naše kulture i hrvatskog jezika ima Marulićev prijevod znamenitog srednjovjekovnog asketsko-mističnog djela *De imitatione Christi* (*Od nasliđovanja Isukarstova*) iz 1500. godine, kojemu Kulundžić posvećuje velik dio prostora u svom djelu *Ta rič hrvacka, starinska, naša, draga... ča zvoni kroz stolića*. No najprije nekoliko riječi o samom djelu »De imitatione Christi«.

To je djelo — još uvijek neidentificiranog autora² — svojim opsegom malo, ali — to je dovoljno poznato — svojim povijesnim značenjem golemo. O njegovu značenju govori i Kulundžić koji navodi čitavu plejadu najbriljantnijih umova čovječanstva od 15. st. na ovamo koji su »o tom djelu rekli sve što se o njemu moglo reći na svim mogućim intelektualnim razinama i na svim jezicima kršćanskog svijeta, i ne samo kršćanskog«, karakterizirajući ga, kako to Kulundžić običava reći, »mnogim vrhunskim epiteton-ornansima«. Njemački filozof i matematičar (među ostalim i začetnik infinitezimalnog računa) Gottfried Leibnitz (1646—1716) kaže da je *De imitatione Christi* jedan od najblistavijih traktata napisanih u povijesti«. Tim su se djelom zanosili i genijalni skladatelj Ludwig van Beethoven (iako je bio protestant!), francuski filozof-pozitivist Auguste Comte, poznati filozof i estetičar Hippolyte Taine iz 19. st., legendarni talijanski republikanac, književnik i Nobelovac Giosuè Carducci (1835—1907) koji je u mladosti, dok je bio ateist, tvrdio da je *De imitatione Christi* najštetnija knjiga na svijetu, ali poslije kad se obratio, priznao je da je *De imitatione Christi* najuzvišenija knjiga srednjeg vijeka. Zanimljivo je da je čak i čuveni francuski cinik Voltaire, koji je protiv Crkve lansirao onu poznatu krilaticu »Écrasez l'infâme!«, duboko cijenio *De imitatione Christi*. Ovo je djelo remek-djelo svjetske književnosti zbog čega ga papa Pio XI. (1857—1939) naziva »zlatnom knjigom«, stavljajući ga uz bok Bibliji, Danteovoj *Božanstvenoj komediji* i Manzonijevim *Zaručnicima*, i zbog čega ga danski pjesnik Jens Jørgensen (1860—1956) izjednači sa sredstvom izvanredne milosti povratka vjeri, za koje isti pjesnik reče da od toga djela ne postoji revolucionarnija knjiga. I da ne dužimo, spomenimo još samo to da je djelo »De imitatione Christi«, kako Kulundžić ističe, »na listi u početku najčešće prepisivanih, a kroz proteklih pet stoljeća (i nešto više) evropskog tiskarskog umijeća najčešće izdavanih knjiga i da ono stoji odmah iza najčešće izdavane i najviše prevedene knjige čitavog svijeta, iza Biblije« (Zv. Kulundžić, »Ta rič hrvacka...«, I, str. 388).³

² Postoje čak i pretpostavke da je *De imitatione Christi* kolektivno djelo franjevačkog reda iz 13. st., da je to kolektivni produkt nizozemskog pokreta Devotio moderna s kraja 14. i početkom 15. st., a poznati pisac *Života Isusova* Ernest Renan misli da je ovo djelo zbirka pobožnih misli koje su samostanskim tišinama kolale od 13. do 15. stoljeća.

³ Prema nepotpunim bibliografskim podacima do danas je registrirano više od 700 starih prijepisa i više od 4 tisuće izdanja na raznim jezicima, dok je literatura o toj knjizi u pravom smislu nepregledna. Zaista je nevjerovatno da je od nastanka Marulićeva prijevoda tog djela na naš jezik proteklo već

Inače, kao što i Kulundžić kaže, »to je djelo naivne pobožnosti («naivne» ne treba shvatiti u pejorativnom smislu, nego u smislu »čiste«, »ničim ne-oskrvnjene«, »djetinje« — N. B.) koje kao da je izraslo iz često bukvalno i pogrešno shvaćene biblijske sentence, zapravo prve Kristove misli u Govoru na gori: »Blago siromasima u duhu, jer je njihovo kraljevstvo nebesko« (ibid., str. 387). I Kulundžić ima pravo kad kaže da je *De imitatione Christi* »... najizrazitija knjiga pohvala kršćanskoj askezi, dominantnoj srednjovjekovnoj (dakako evropskoj) praktičkoj filozofiji...«, iako pretpostavljamo da on griješi kad iza toga dodaje da je duh ovog djela supsumiran općem kršćanskom i katoličkom srednjovjekovnom duhu koji je, kako Kulundžić veli, »sve podređivao predstojećoj smrti«, jer time, zapravo, i Kulundžić stoji na stajalištu onih tzv. racionalističkih kritičara vjere i Crkve koji doslovce shvaćaju i *De imitatione Christi*, i Bibliju, i sve ono što je u vezi s potrebom »odreknuća« od ovozemaljskoga učio Krist i što njegova Crkva uči i propovijeda danas i oduvijek.

Također se ne možemo u svemu složiti s mišljenjem koje o Katoličkoj Crkvi u srednjem vijeku iznosi Zvonimir Kulundžić kada, pozivajući se na suvremene autoritete iz sociologije, medievalistike i povijesti (a da se pri tom ne poziva na nijednog teološkog pisca, egzegetu i tumača crkvene povijesti, kojih je nemali broj u današnjemu svijetu, i te kako priznatih!), želi u obliku sinteze orisati povijesne okvire u kojima se pojavilo djelo *De imitatione Christi*. On, doduše, ističe da »nasuprot vremenima od recimo prije sto ili stotinu i pedeset godina, kad je predodžba o tom djelu bila zamućena nesumnjivim monaškim kalupima u kojima se ono formiralo, danas se nailazi na sve manje onih koji će preko njega prijeći sa superiornim volterijanskim osmišljehom čovjeka koji vjeruje u apsolutni progres znanosti što je usmjeren samo na dobrobit čovjeka kao takvog, ili u bilo koju ideologiju. Pored tog — nastavlja Kulundžić — u novije vrijeme su naše predodžbe o srednjem vijeku kao takvom znatno korigirane, kompleksnije i ne više onako jednodimenzionalne kao što su to bile prije nekoliko decenija« (ibid., str. 394), ali u nastavku risanja tih povijesnih okvira djela *De imitatione Christi* Kulundžić se ne može oteti poznatom racionalističkom kriticizmu zasnovanom na (danas već malaksalom!) scijentističnom optimizmu renesansnog i novovjekovnog razdoblja, osobito podgrijavanog francuskim prosvjetiteljstvom 18. stoljeća, koji crkvena učenja ne može shvatiti drukčije, nego kao ovozemaljsku izmišljotinu podređenu, makar čak i najplemenitijem, utilitarnom cilju. U tomu je Zvonimir Kulundžić doista vjeran sljedbenik racionalističke filozofije svoje mladosti. Istina je da se s jednog isključivog ekskluzivnog sociologijskog i povjesničarskog aspekta mogu i srednji vijek i Crkva u njemu interpretirati kao određene povijesne tvorbe i epizode u povijesnoj dijalektici ljudske prolaznosti, kao što se, npr., u Shakespearovoj *Hamlet* može sociologijskom analizom protumačiti kao izraz antiteze tzv. novovjekovnog čovjeka spram »mraka« i »teocentrične ograničenosti« srednjovjekovnih ljudi, ali svim tim i takvim interpretacijama treba nužno dodati i njihovu vremensku udaljenost od njihova predmeta, kao i sve moguće, čak i nehote i nesvjesno infiltrirane racionalizme i koordinacije u polazištima njihovih autora. Također se i u fragmentima iz Evanđelja, ako ih netko baš smjera i hoće tumačiti sociologijski, mogu pronaći pragmatička uputstva iz domene životne mudrosti i socijalne note koje su odgovarale

blizu pola tisućljeća, da je od otkrića tog Marulićeva prijevoda u našoj nauci proteklo već više od jednog stoljeća (Kukuljević — Sakinski 1869. god.) i da je od Kulundžićeva ponovnog otkrića Marulićeva prijevoda (3. lipnja 1974. u zagrebačkoj Gradskoj knjižnici) proteklo već 7 godina, a da se taj Marulićev prijevod, koji uz to ima i veliko značenje u povijesti našega jezika, ne pojavljuje u izdanju nijednog našeg izdavačkog poduzeća. Kulundžić je sve uradio i Derossi transkribirao rukopis tog prijevoda za faksimilarno izdanje, te je u tom smislu sklopljen i ugovor sa zagrebačkim izdavačkim poduzećem Liber već nekoliko godina i nitko ne zna (barem ne javno!) na čemu je stvar stala. Čudnovato je što se nijedna naša crkvena ustanova nije zainteresirala i uznastojala da taj prijevod izda!

ondašnjoj obespravljenoj masi; ali kao što se kod one spomenute sociologijske analize *Hamleta* ne dostiže i njegova unutarnja umjetnička stvarnost i njegov estetski smisao i istina, tako i kod ovakve eksplikacije Evandjelja izostaje jedna druga, rekli bismo, prava istina, koja se ostvaruje kroz snagu Evandjelja u njegovu neposrednom proživljaju. Čitatelji ovog Kulundžićeva djela nužno dolaze pred pitanje: ako se prihvate povijesni okviri i povijesni izvori djela *De imitatione Christi* kakvi su dani u knjizi, kako je onda moguće da je *De imitatione Christi* — navest ćemo doslovce Kuludžićeve riječi — »i danas mnogim ljudima najblagotvorniji izvor utjehe i pomoćno sredstvo da se prevladaju i zaborave bezbrojne životne nedaće, udesi i sudbine« (ibid., str. 393)? Ne možemo prihvatiti Kuludžićev odgovor na ovo pitanje, koji se svodi na »kristalno jasan stil koji odražava toliko životno iskustvo koje je ovo djelo uzdiglo u pravi compendium životne mudrosti i filozofije (srednjovjekovnog evropskog, kršćanskog) običnog čovjeka, isto onako kao što je to bila na pjesničkom planu i za obrazovanje duhovne Danteova *Božanstvena komedija*...« (ibid., str. 393). Taj odgovor, naime, ne možemo prihvatiti kao jedini!

Racionalno tumačenje vjerskih tekstova, poglavito onih s posebno snažnim duhom kao što je *De imitatione Christi*, redovno promašuje cilj jer mu nedostaje *conditio sine qua non u takvim eksplikacijama* (kao što je slično i u umjetnosti), a to je iskreni suživljaj i jedno dublje neposredno razumijevanje koje proizlazi iz neometene vjere vezane uz snagu ljudskog Iskona.

Čovjek današnjice podjednako je izgubljen u svojoj ovozemaljskoj stvarnosti, kao što je bio i onaj u dimenzijama srednjeg vijeka; i jedan i drugi su — da se hajdegerovski izrazimo — u totalnom zaboravu Bitka. I kao što je onaj, kako to kažu neki povjesničari kulture, bio »izgubljen« i »onečovječen« u »mraku teocentričke ograničenosti«, ovaj današnji je još izgubljeniji u svojoj scijentističkoj i tehnokratskoj alijenciji. Zacijelo bi se danas i Bacon za-prepastio kad bi vidio do kakvog se ružnog i opasnog Levijatana izrodio njegov entuzijastički san o preporodu znanosti i njegovu ljudskom smislu, degradiravši čovjeka na razinu sluge stroja koji se s njegovom sudbinom tako opasno i tako uporno hladnokrvno poigrava. I nisu tom ljudskom bespuću današnjice krive samo globalne ili mikrosocijalne strukture za koje bi, kako marksizam uči, bio dostatan revolucionarno-politički čin, pa da se one u jednom ljudskim, humanijem smislu i pravcu promijene, nego je i te kako potrebno duhovno uzdizanje ljudske razine, koju je scijentistički juriš s krajnjim ciljem da se ide na utenzilije kontinuirano degradirao sve tamo od renesanse. Možda su u tomu razlozi što suvremeni *Kandid* ipak, usprkos volterijanskom podsmijehu, nalazi konačni ratio svega u transcendentnomu, što iz dana u dan sve više poseže za vjerskim sadržajem i što mu *De imitatione Christi* otkriva dublje i spasonosnije istine od onih koje mu nudi znanost. Možda su u tome uzroci što je *De imitatione Christi*, da još jednom ponovimo Kulundžića, »i danas mnogim ljudima najblagotvorniji izvor utjehe i pomoćno sredstvo da se prevladaju i zaborave bezbrojne životne nedaće, udesi i sudbine«! Pretpostavljam da se s ovim i Kulundžić slaže, jer gotovo do istog zaključka dolazi u sjaajnom poglavlju »Traženje duševnog mira« (od 417. do 426. stranice I. dijela svoje knjige), u kojemu je na neobično pregnantan način divno istkao čitavu plejadu zornih slika ljudi današnjice, te nije pretjerano reći da je to poglavlje pravi biser u cjelokupnoj našoj publicističkoj kritici suvremene civilizacije. Bogatstvo asocijacija, koje izviru iz zaista impozantne obrazovanosti sile autora i odvode ga na postranična poglavlja na kojima mu se razigrava pero, te mu se od čisto esejističko-znanstvenog izražavanje uzdiže do umjetničke razine. Izrazit narativni talenat i vrlo lijep, jezgrovit stil pomaže Kulundžiću da od tih postraničnih poglavlja (za koje bi netko tko ih se dotakne na preskok mogao reći i da su preopširna) učini ne samo izvore iscrpnih informacija čitatelju, nego i sredstvo za potpunije oblikovanje zorne slike, u koju stavlja predmet o kojemu govori, i svoje poruke. Sve to ovo Kulundžićevo djelo svrstava među najljepše stranice naše znanstvene literature. A budući da jezgrovitost stila uvijek proizlazi iz čvrste logike mišljenja, nije ni potrebno isticati s kakvim i s kako dobro povezanim argumentima Kulundžić fundira pojedine svoje ideje

i poglede na razna pitanja iz naše prošlosti, koji su često suprotni, ili su bar različiti od onih kojima nas oboružaje naše škole. Uz to valja podsjetiti i na njegovo domoljublje koje ga goni da poduzima i one u nacionalnom smislu doista hvale vrijedne pothvate koji nadrastaju individualna ljudska pleća. Ta ljubav prema rođenoj grudi i njezinim kulturnim i povijesnim vrednotama, koje, ako ih usporedimo i sa onim kod tzv. velikih naroda, nisu male, nadahnjivala je Kulundžića i 1966. godine kad smo se, zahvaljujući njemu, na aukciji u londonskoj galeriji Sotheby jedva dočepali jednog starog Marulićeva rukopisa, pa godine 1974, kad je Kulundžić uz pomoć prof. Marka Oreškovića u Gradskoj knjižnici u Zagrebu pronašao Marulićev hrvatski prijevod djela *De imitatione Christi*, kojemu su se poslije Kukuljevića (dakle, više od 100 godina) svi tragovi zameli. Ostavimo, međutim, te usputne asocijacije i digresije i vratimo se onom što je zanimljivije.

U posebnom poglavlju svoga djela Kulundžić daje opširne podatke glede vjekovnih kontroverzija u vezi s autorstvom djela *De imitatione Christi* i po njegovu mišljenju iz dugačke serije imena uz koje se sve vezivalo i još uvijek se vezuje autorstvo nad ovim djelom (Franz Brehm, npr., u predgovoru njemačkom prijevodu *De imitatione Christi* navodi čak 200 pisaca kojima se pripisuje to djelo, među kojima je i najpopularniji katolički svetac — sv. Antun Padovanski) ostaju 3 čovjeka o kojima se najviše govori. To su: Nijemac Toma Hämmerken, redovnik iz gradića Kempena nedaleko od Düsseldorfa iz 14/15. st., koji se najviše spominje, zatim Talijan Giovanni Gerson iz 13. st. i Francuz Jean Gerson iz 14/15. stoljeća. U našim prijevodima kojih je do sada bilo više od 40 samo se u prvom od tih prijevoda, u Marulićevu iz 1500. godine, spominje ime Juan Gersen, u prijevodu Jelene Dimitrijević (Beograd 1911) ne spominje se autor, a svim ostalima za autora se navodi Toma Kempenac (tj. spomenuti njemački redovnik Hämmerken koji je po rodnom mjestu dobio nadimak Kempijski, ili Kempenac). Posljednje naše izdanje djela *De imitatione Christi* izdalo je Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu godine 1978. u dosad najboljem hrvatskom prijevodu (s latinskog izvornika preveo ga je Alojzije kardinal Stepinac u Lepoglavi 1949. godine). Općenito rašireno uvjerenje danas je da je Toma Kempenac autor ovog značajnog djela; no ponovimo riječi iz predgovora ćirilo-metodskom izdanju iz 1978. god. (I, gl. 5) djela *Nasljeduj Krista*: »Ne pitaj tko je to rekao, nego pripazi što kaže!«

Posebno je značajna u Kulundžićevu djelu rasprava o jeziku Marulićeva prijevoda *De imitatione Christi* od profesora Julija Derossija koji je također izvršio i transkripciju cijelog teksta za Liberovo faksimilarno izdanje djela *Od nasliđovanja Isukarstova*. U toj konciznoj raspravi Derossi prati izgradnju hrvatskog književnog jezika do vremena Marulićeva prijevoda *De imitatione Christi* u dva smjera od kojih se prvi odvijao putem unošenja našeg nacionalnog jezika (čakavskog književnog jezika) u tekstove staroslavenske i prevedene s drugih jezika (s latinskog, talijanskog itd.) koje su hrvatski glagoljaši činili još od 12. st., a drugi se smjer odvijao kroz stvaranje izvornih tekstova s pretežno svjetovnim karakterom na čistom hrvatskom jeziku, da bi ta oba smjera dovela do toga da se u tzv. zlatnom dobu hrvatsko-glagoljske književnosti tijekom 14. i početkom 16. stoljeća najveći broj prijevoda i izvornih tekstova, osim onih isključivo liturgijskih koji su čuvali staroslavensku jezičnu tradiciju, odlikovao zavidnom čistoćom hrvatskog jezika. Usporedno s tim razvijala se i naša svjetovna književnost s umjetničkim značajem koja je, kako Derossi ističe, »u svom najvećem dijelu po jeziku i po jezičnim redakcijama bila čakavsko-ikavska, odnosno čakavsko-ikavsko-ekavska«.

U rasvjetljavanju podloge za određivanje lingvističkog značenja Marulićeva prijevoda Derossi također insistira na distinkciji nekih vrlo značajnih pojmova koji su sve donedavna uvjetovali »... apsurdno mišljenje da su Hrvati svoj književni jezik dobili tek u 19. st., tj. u doba ilirskog pokreta, dok se istodobno književnost na hrvatskom jeziku promatrala od XII. st. (Bašćanska ploča!) pa dalje«, što je, kako Derossi primjećuje, tek novija hrvatska lingvistika ispravila »uspostavljanjem i objašnjenjem pojam standardni jezik«. Radi se, naime, o pojmovima »pučki jezik« i »književni jezik«, pri čemu se

pod pojmom »pučki jezik« podrazumijevao »obični«, svakodnevni jezik hrvatskog puka, koji su nazivali i »vulgarnim« (»lingua vulgaris«), a koji su u našu srednjovjekovnu književnost unosili glagoljaši, za razliku od tzv. narodnog, književnog jezika koji je bio sređeni, tj. jezik višeg tipa, kojim su pisana umjetnička djela. Derossi spravom naglašava da tzv. »pučki jezik« prestaje biti »pučki« onoga trenutka kad on uđe u književnost, jer »tog trenutka on postaje književni jezik bez obzira na to je li on u svojoj izraznoj cjelovitosti više ili manje blizak govorenom pučkom jeziku«. Lingvističko-vrednosni naglasak Derossi stavlja na pitanje »je li pučki jezik unošenjem u književnost postao književnojezični standard, a time i nacionalni književni jezik u punom značenju te riječi«.

Marulićev prijevod djela *De imitatione Christi* Julije Derossi označava kao konačnu pobjedu hrvatskog nacionalnog jezika u našoj književnosti u njegovoj stoljetnoj porođajnoj borbi sa staroslavenskim i drugim jezicima. Pri tom se Marulićev prijevod uklopio, dakle, u jezik koji je već imao bogatu književnu tradiciju i čvrstu izraznu strukturu, te koji je »u najvećem dijelu Hrvatske stoljećima funkcionirao kao standardni jezik unatoč govornim razlikama unutar čakavskog dijalekta«, koji je, kako Derossi kaže, u predmigraciono doba (u vrijeme prije Turaka) pokrivao najveći dio Južne Hrvatske do Save i zapadni dio Bosne. Nizom stručnih lingvističkih opservacija Derossi dokazuje činjenicu da je jezik Marulićeva prijevoda integralan bogatoj i dobro utrtoj hrvatskoj jezičnoj tradiciji u kojoj taj prijevod predstavlja vrhunac s bogatim spektrom svojih odlika. Ujedno je to dokaz i one već spomenute teze da je u našim stranama tijekom 15. stoljeća bujala snažna kroatocentrička glagoljaška kultura koja je sve više maha otimala i bivala sve superiornija latinaškoj, kultura koja je dosegla i do tog stupnja jezične zrelosti da dade i ovaj s lingvističkog stajališta sjajan Marulićev prijevod. U postupnom razvijanju svoje nacionalne vlastitosti Hrvati su još od dolaska u ove krajeve razvijali svoju kulturu i svoj nacionalni jezik koji je u Marulića dostigao zavidnu razinu čistoće i zrelosti. A tom jezičnom purizmu u ovom Marulićevu prijevodu, o kojemu i Derossi govori, nije izvor samo Marulićeva svijest o njegovoj popularnoj svrsi, nego razvijena hrvatska jezična baština, kao i stabilna Marulićeva nacionalna svijest u onim za hrvatski narod i njegovu kulturu, kao i za kršćanstvo u ovim našim krajevima uopće, tragičnim trenucima. Svojim sadržajem i svojim jezičnim oblikom Marulićev prijevod djela *De imitatione Christi*, za koji Derossi ustvrđi da je »biser hrvatske starije prevodilačke književnosti, kamen temeljac hrvatskog prevodilaštva uopće i najmonumentalniji spomenik hrvatskog jezika«, imao je u onoj tragičnoj povijesnoj situaciji i tu drugu, nacionalnu dimenziju. U tom kontekstu i ovaj Marulićev prijevod, kao i Marulićeva književnost u cjelini, osim onoga u užem smislu religioznog, jezičnog i estetsko-literarnog, dobiva i jedno kudikamo šire značenje.

U DODIRU NADE

Milan Špehar

Pa i ako misliš da su svi počeci isprobani,
možda ćeš naći još toliko snage u svojim žilama
— da opet počneš.

Ako te oluje prate na tvojim putovima
i ako vulkani pod tvojim nogama ožive,
možda će u zoru ipak netko pružiti ti ruku.